

Nyelvi,

irodalmi

és kommunikációs

nevelés

Tanítási

program

5. osztály

Alkotószerkesztő

ZSOLNAI JÓZSEF

Írták

Csík Endre

Csizmazia Sándor

Csizmazia Sándorné

Farkas Julianna

Lizakovszky Éva

Monoriné Papp Sarolta

Orosz Zsuzsa

Zsolnai Józsefné

Bírálták

Baloghné dr. Zsoldos Julianna

dr. Nagy J. József

dr. Pesti János

Az átdolgozott kiadást szerkesztette

dr. Takács Edit

ISBN 963 19 0909 3

Előszó

Az 1989/90-es tanévtől kezdődően a nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelési program az általános iskola 5–8. osztályában is alternatív tantervvé vált. Ez a tanterv és a hozzá kidolgozott taneszközgyűjtemes szervesen épül az 1–4. osztályéra. A szervességet leginkább az biztosította, hogy mindkettőt egyazon munkacsoport dolgozta ki.

A tanterv és a hozzá kapcsolódó taneszközök, valamint a nevelők számára összeállított feladatgyűjtemények és az évenként külön kötetekben megjelenő tanítási programok szemléletmódban és szerkesztésmódban az 1–4. osztály számára kidolgozottakét követi. Valljuk, hogy a felső tagozatban aligha lehet eredményesen dolgozni, ha a programot választó magyartanárok nem tanulmányozzák rendszeresen az 1–4. osztály taneszközeit, feladatgyűjteményeit, tanítási programjait. Külön felhívjuk az érdekelt olvasóink figyelmét a *Tanulás tervezése és irányítása a nyelvi, irodalmi és kommunikációs programban* című munkára, amely az 1–4. osztály célrendszerének és tananyagrendszerének bemutatása mellett a program *didaktikáját* is tartalmazza.

Jelen kötetünk nemcsak az ötödik osztályos tananyagtervet és tanítási programot foglalja magában, hanem az 5–8. osztályos fejlesztő munkához készített célrendszert is. E célrendszer olyan személyiségvonásokat, személyiségjegyeket tartalmaz strukturált leírásban, amelyeknek a realizálásához taneszköz vagy tanítási stratégia is társul. Egyetlen olyan személyiségvonás sem került célrendszerünkbe, amelynek ne lenne fedezete a taneszközökben, illetve a tanítási programban. Tanulmányozását ezért jó lelkiismerettel merjük ajánlani. A célrendszert mint a nevelési-tanítási teendők leltárát azért adtuk meg személyiségjegyekben, hogy segítsük tanárainkat az *egyénnel igazodó* fejlesztési és bánásmód-stratégiák kimunkálásában.

A tanítási program *leírása és nem előírása* a tanári teendőknek. Kipróbált eljárások és javaslatok soraként kell őket olvasni, értelmezni s javaslatként fölfogni.

Törökbálint, 1989. augusztus

Zsolnai József

A tanterv célrendszere

Célrendszerünk a 10–14 éves tanulók általunk kívánatosnak ítélt azon személyiségvonásait, személyiségjegyeit tartalmazza, amelyek fejlesztésében programunk részt vállal. A célrendszer öt főblokkból áll. Ezek az alábbiak:

A/ A SZÜKSÉGLETEK FEJLESZTÉSE

B/ A KÉPESSÉGEK FEJLESZTÉSE

C/ A POZITÍV VISZONYULÁSOK MEGERŐSÍTÉSE ÉS KIÉPÍTÉSE, A NEGATÍV VISZONYULÁSOK MEGELŐZÉSE ÉS KORREKCIÓJA

D/ AZ ÉNKÉP FEJLESZTÉSE

E/ AZ ÉRTÉKVÁLASZTÁST SEGÍTŐ VILÁGNÉZET ALAKÍTÁSA

Ezeket főblokkokat A/, B/, C/, D/, E/ jelekkel és a részletes leírás során is végig nagybetűs írásmóddal különítettük el egymástól.

Az öt főblokk blokkokra tagozódik. Ezeket egyjegyű arab számmal jelöltük, valamint dőlt betűvel is kiemeltük őket, pl. 2. *Tevékenységspecifikus képességek*. A különböző blokkokon belül részblokkokat, azokon belül pedig alblokkokat találunk. Decimális rendszerben a részblokkokat két arab számmal, az alblokkokat három arab számmal jelöltük, pl. 2.1. kommunikációs képességek (részblokk), 2.1.1. nyelvi-kommunikációs képességek (alblokk).

Az alblokkon belül csoportok, részcsoporthok és alcsoportok találhatóak. A csoportok egy, a részcsoporthok kettő, míg az alcsoportok három latin kisbetűs jelzetűek, pl. *a*) beszédképességek (csoport), *ac*) spontán produktív beszédképességek (részcsoporthok), *acd*) tájékoztatás (alcsoport). Az alcsoportok néhány esetben újabb egységekre bomlanak.

A részekre már nem bomló személyiségvonások mellé zárójelben *T + S* vagy *S* jeleket írtunk. Az *S* jel arra utal, hogy az adott személyiségvonás fejlesztéséhez taneszköz nem áll rendelkezésre, ehhez csak a tanítási program ad útmutatást. A *T + S* jel azt jelenti, hogy az adott személyiségjegyek fejlesztéséhez taneszköz is rendelkezésre áll a tanítási program vonatkozó részén túl. Ezek figyelembevételével a célrendszer az elejétől a végéig folyamatosan olvasható.

Szükségünk lehet arra, hogy a célrendszer valamelyik részének a helyét megkeressük az egészen belül. Keressük meg pl. a leírás (egység) helyét a célrendszer egészében! Ekkor a következőképpen járunk el. Megkeressük az egységhez tartozó alcsoportot. Ez az *acd*) jelű „tájékoztatás” alcsoport. A keresést folytatva az *ac*) jelű részcsoporthokra „spontán (produktív) beszédképességek”, majd az *a*) jelű csoportra „beszédképességek” bukkanunk. Ezek mind a 2.1.1. jelű „nyelvi-kommunikációs képességek” alblokkba tartoznak, amely a 2.1. jelű „kommunikációs képességek” részblokkhoz kapcsolódik. Részblokkunk helye pedig a 2. jelű „Tevékenységspecifikus képességek” blokkban és a B/ jelű „KÉPESSÉGEK FEJLESZTÉSE” főblokkban van.

A/ A SZÜKSÉGLETEK FEJLESZTÉSE

1. *Leiki egészségvédelem*

1.1. jókedv, vidámságigény (S)

- 1.2. pihenés (S)
- 2. *Játék*
 - 2.1. szerepjáték (T+S)
 - 2.2. alkotó játék (T+S)
- 3. *Magasabb rangú emberi szükségletek*
 - 3.1. a tanulás mint munka
 - 3.1.1. szorgalom
 - a) rendszeresség (S)
 - b) alaposság (S)
 - c) kitartás (S)
 - 3.1.2. önállóság (S)
 - 3.2. önművelés
 - 3.2.1. könyvhasználat (T+S)
 - 3.2.2. sajtóolvasás (T+S)
 - 3.2.3. könyvtárhasználat (T+S)
 - 3.2.4. szelektív rádióhallgatás és tv-nézés (S)
 - 3.2.5. közművelődési szolgáltatások igénylése
 - 3.3. önkifejezés
 - 3.3.1. vers és mese, elbeszélés írása (T+S)
 - 3.4. tárgyi értékek gyűjtése
 - 3.4.1. irodalmi dokumentumok gyűjtése (S)
 - 3.4.2. történelmi és néprajzi tárgyak gyűjtése (S)

B/ A KÉPESSÉGEK FEJLESZTÉSE

- 1. *Alapképességek*
 - 1.1. diszpozíció (adottságokhoz kötött) képességek
 - 1.1.1. észlelés (beszédészlelés) (T+S)
 - 1.1.2. képzelet (T+S)
 - 1.1.3. figyelem
 - a) figyelemkoncentráció (T+S)
 - b) figyelemtartósság (T+S)
 - 1.1.4. emlékezet
 - a) bevésés (T+S)
 - b) megőrzés
 - ba) rövid megőrzés (S)
 - bb) tartós megőrzés (T+S)
 - bc) állandó megőrzés (T+S)
 - c) felidézés
 - ca) felidézés-gyorsaság (T+S)
 - cb) felidézés-pontosság (T+S)
 - 1.1.5. gondolkodási műveletek
 - a) analízis (T+S)
 - b) szintézis (T+S)
 - c) absztrahálás (T+S)
 - d) összehasonlítás (T+S)
 - e) összefüggés felfogása (T+S)
 - f) kiegészítés (T+S)

- g) általánosítás (T+S)
- h) konkretizálás (T+S)
- i) rendezés (T+S)
- j) analógia (T+S)
- 1.2. gondolkodási képességek
- 1.2.1. irányított gondolkodási képességek
 - a) feladatmegoldó: logikai-algoritmikus képességek
 - aa) ítéletalkotás (T+S)
 - ab) következtetés (T+S)
 - ac) fogalomalkotás (T+S)
 - b) problémamegoldó: heurisztikus-kreatív képességek
 - ba) elemi képességek
 - baa) távoli asszociáció (T+S)
 - bab) eredetiség (T+S)
 - bac) gazdaságosság és könnyedség (T+S)
 - bad) rugalmasság (T+S)
 - bb) összetett képességek
 - bba) megértés (T+S)
 - bbb) értékelés – bírálat (T+S)
 - bbc) választás – döntés (T+S)
- 1.2.2. nem irányított (asszociatív) gondolkodási képességek (T+S)
- 1.3. grammatikai képességek
- 1.3.1. helyettesítés (T+S)
- 1.3.2. bővítés – szűkítés (T+S)
- 1.3.3. kapcsolás (T+S)
- 1.3.4. átalakítás (T+S)
- 1.4. átélés (T+S)

2. *Tevékenységspecifikus képességek*

- 2.1. kommunikációs képességek
- 2.1.1. nyelvi-kommunikációs képességek
 - a) beszédképességek
 - aa) reprodukív beszédképességek
 - aaa) felolvasás (T+S)
 - aab) vers- és prózamondás (T+S)
 - ab) félreprodukív beszédképességek
 - aba) hirdetés (T+S)
 - abb) megemlékezés (T+S)
 - ac) spontán (produktív) beszédképességek
 - aca) kapcsolatfelvétel (T+S)
 - acb) szándéknyilvánítás
 - kérés (T+S)
 - tudakozódás (T+S)
 - felszólítás – utasítás (T+S)
 - meghívás (T+S)
 - acc) véleménynyilvánítás
 - bejelentés (T+S)
 - sérelem (T+S)
 - kritika (S)
 - vita (T+S)

- acd) tájékoztatás
 - elbeszélés (T+S)
 - üzenetközvetítés (T+S)
 - leírás (T+S)
 - előadás (T+S)
 - társalgás (T+S)
 - interjúkészítés (T+S)
 - b) beszédértés-képességek
 - ba) reprodukált szöveg befogadása
 - baa) felolvasás befogadása (S)
 - bab) vers- és prózamondás befogadása (S)
 - bb) félreproduktív szöveg befogadása (S)
 - bc) spontán beszéd értése
 - bca) kapcsolatfelvétel viszonzása (T+S)
 - bcb) szándéknyilvánítás fogadása (T+S)
 - bcc) tájékoztató szövegek megértése
 - kérdezés (T+S)
 - szerepcsere (S)
 - c) írásképessegek
 - ca) írásreprodukálás
 - caa) másolás (T+S)
 - cab) diktálás utáni írás (T+S)
 - cac) akaratlagos írás (T+S)
 - cb) félreproduktív írás
 - cba) nyomtatványkitöltés (T+S)
 - cbb) jegyzetelés – szövegtömörítés (T+S)
 - cc) írásbeli szövegalkotás
 - cca) elbeszélés (T+S)
 - ccb) hír készítése (T+S)
 - ccc) meghívó készítése (T+S)
 - ccd) riport készítése (T+S)
 - cce) leírás (T+S)
 - ccf) jellemzés (T+S)
 - ccg) levélírás (T+S)
 - cch) táviratírás (T+S)
 - cci) könyvismertetés készítése (T+S)
 - cej) kritika készítése (T+S)
 - d) olvasási képességek
 - da) szépirodalmi szövegek néma olvasása (T+S)
 - db) gyorsolvasás
 - dba) lényegkiemelés (skimming) (T+S)
 - dbb) adatkeresés (skipping) (T+S)
 - dbc) jegyzetkészítés (T+S)
 - dbd) összegzés (T+S)
 - e) nyelvi normatív és korrekciós képességek
 - ea) helyesejtés (T+S)
 - eb) helyesírás (T+S)
- 2.1.2. nem nyelvi kommunikációs képességek
- a) térköszabályozás (T+S)
 - b) testtartás (T+S)

- c) gesztikuláció (T+S)
- d) mimika (T+S)
- e) tekintet (T+S)
- f) nem nyelvi természetű hangadás
- 2.2. szociális képességek
- 2.2.1. szociális észlelés
 - a) szerepészlelés (T+S)
 - b) nem nyelvi kommunikációs közlések felfogása (T+S)
 - c) személyközi viszonyok észlelése (T+S)
- 2.2.2. szociális alkalmazkodás
 - a) viselkedés kortárs csoportban
 - aa) kooperáció (S)
 - ab) vezetés (S)
 - b) figyelmesség és illemtudó viselkedés
 - ba) férfiak iránt (T+S)
 - bb) nők iránt (T+S)
 - bc) fiúk iránt (T+S)
 - bd) lányok iránt (T+S)
 - c) fegyelmezettség (T+S)
 - d) egymás segítése
 - da) segítségnyújtás (T+S)
 - db) a segítség elfogadása (T+S)
- 2.2.3. konfliktusok elemzése (T+S)
- 2.3. tanulási-ön szabályozási képességek
- 2.3.1. önirányítás (S)
- 2.3.2. önellenőrzés (S)
- 2.3.3. tanulási önismeret (S)
- 2.3.4. önálló tanulás
 - a) tanulástervezés (S)
 - b) tanulásszervezés (S)
- 2.3.5. irányított tanulás
 - a) együttműködés a pedagógussal (S)
 - b) együttműködés a társakkal (S)

C/ A POZITÍV VISZONYULÁSOK MEGERŐSÍTÉSE ÉS KIÉPÍTÉSE, A NEGATÍV VISZONYULÁSOK MEGELŐZÉSE ÉS KORREKCIÓJA

1. Viszonyulások a tanuláshoz és a játékhoz

- 1.1. intellektuális érzelmek
 - 1.1.1. kíváncsiság (T+S)
 - 1.1.2. sikerélmény (S)
- 1.2. attitűdök
 - 1.2.1. pozitív attitűdök kialakítása és megerősítése
 - a) a nyelvhasználathoz (S)
 - b) az irodalomhoz (S)
 - c) a magyarsághoz (S)
 - 1.2.2. negatív attitűdök megelőzése és korrekciója
 - a) a hátrányos helyzetű tanulókkal, emberekkel szemben (S)
 - b) más etnikumhoz tartozó személyekkel szemben (S)
 - c) a fegyellemmel és a renddel szemben (S)

- 1.3. érdeklődés
- 1.3.1. a helytörténet iránt (T+S)
- 1.3.2. a népszokások iránt
- 1.3.3. a helyi névadás iránt
- 1.3.4. a nyelvtörténet és a dialektológiai jelenségek iránt
- 1.3.5. a mindennapi élet iránt (S)
- 1.3.6. az élő és a művi környezet iránt (S)
- 1.3.7. a művészetek iránt (T+S)

2. Társas viszonyulások

- 2.1. pozitív viszonyulások kialakítása és megerősítése
 - 2.1.1. empátia (T+S)
 - 2.1.2. szeretet (S)
 - 2.1.3. nyíltság (T+S)
 - 2.1.4. barátság (T+S)
- 2.2. negatív viszonyulások megelőzése, kialakulásuk esetében azok visszaszorítása
 - 2.2.1. agresszió esetében (S)
 - 2.2.2. dacosság esetében (S)
 - 2.2.3. ellenszenv esetében (S)
 - 2.2.4. gúnyolódás esetében (T+S)
 - 2.2.5. előítélet esetében (S)
 - 2.2.6. feltűnni vágyás esetében
 - a) bohóckodás (S)
 - b) kérkedés (S)

3. Értékekhez való viszonyulások

- 3.1. erkölcsi viszonyulások
 - 3.1.1. pozitív viszonyulások kialakítása és megerősítése
 - a) hitelesség (T+S)
 - b) őszinteség (T+S)
 - c) lelkiismeret (T+S)
 - d) felelősség (T+S)
 - 3.1.2. negatív viszonyulások megelőzése, kialakulásuk esetében azok visszaszorítása
 - a) hazugság, elhallgatás (T+S)
 - b) közöny (T+S)
- 3.2. esztétikai viszonyulások
 - 3.2.1. irodalmi ízlés kialakítása (T+S)
 - 3.2.2. az irodalmi giccs elutasítása (T+S)
- 3.3. a művelődési forrásokkal szembeni hatékony és kritikus befogadói viszony kialakítása (T+S)

D/ AZ ÉNKÉP FEJLESZTÉSE

1. Az énazonosság-tudat formálása

- 1.1. nemi (T+S)
- 1.2. életkori (T+S)
- 1.3. családi (T+S)
- 1.4. lakóhelyi (T+S)
- 1.5. nemzeti (T+S)

2. Az önismeret fejlesztése

- 2.1. kommunikációs jellemzők esetében (T+S)
- 2.2. pszichikus jellemzők esetében (T+S)
- 2.3. erkölcsi jellemzők kapcsán (T+S)
- 2.4. életmód tekintetében (S)
- 2.4.1. igényszint fejlesztése (S)
- 2.4.2. ideálok-példaképek választása (T+S)
- 2.5. tájékozottság, műveltség tekintetében (S)

3. Önértékelés

- 3.1. reális önértékelés – az önbizalom megerősítése (S)
- 3.2. irreális önértékelés kialakulásának megelőzése
- 3.2.1. önhittség esetében (S)
- 3.2.2. kishitűség esetében (S)

4. Önnevelés

E/ AZ ÉRTÉKVÁLASZTÁST SEGÍTŐ VILÁGNÉZET ALAKÍTÁSA

1. A magyarság világnézete

- 1.1. a hiedelemvilág (T+S)
- 1.2. a vallási tradíció (T+S)
- 1.3. a tudományos világgép (T+S)
- 1.4. a művészi hitvallás (T+S)

2. Történeti életfelfogás-típusok

- 2.1. humanizmus (T+S)
- 2.2. felvilágosodás – racionalizmus (T+S)
- 2.3. romanticizmus (T+S)
- 2.4. realizmus (T+S)

3. A világfelfogás egyéni jellemzői

- 3.1. optimizmus (T+S)
- 3.2. pesszimizmus (T+S)
- 3.3. tragikus életszemlélet (T+S)
- 3.4. humor mint életfelfogás (T+S)

A tananyagrendszer

Tantervünk 5. osztályra kidolgozott tananyagát tevékenység-főosztályokba, tevékenységosztályokba és -alosztályokba rendezve írtuk le.

A római számokkal ellátott tevékenység-főosztályokat nagybetűvel írtuk: pl. II. ÍRÁS, ÍRÁSOS KOMMUNIKÁCIÓ. A tevékenységosztályokat egyjegyű arab számmal jelöltük, és dőlt betűvel emeltük ki: pl. 1. *Esztétikus, művelt egyéni írás kialakítása másolással, diktálással, akaratlagos írással*. A tevékenység-alosztályokat (tanulói tevékenységeket) két arab számjegyből álló jelzettel írtuk le a tevékenységosztályok alatt, pl. 4.1. a fogalmazás segédműveleteinek gyakorlása.

Esetenként szükséges volt a tanulói tevékenységek további osztályozása. Ilyenkor három, illetve négy arab számjegyből álló jelzetet alkalmaztunk: pl. 4.1.1. vázlat készítése írásban.

Az olvasás gyakorlására alkalmas szövegek témaköreit betűjelzettel láttuk el, és a *Témakörök* cím alatt soroltuk fel.

Tananyagrendszerünkbe csak olyan műveltségterületet emeltünk be, amely garantáltan képességfejlesztő, és el kellett tekintenünk az egyes műveltségterületek (tudományágak, művészeti ágak) sajátos logikájától.

Programunkban egy-egy műveltségi terület tananyaggá válásában nagyon fontos tényező, hogy milyen motivációs értékkel rendelkezik. Hogyan készíti föl a szabadidő kulturált és értelmes eltöltésére, az önművelésre, továbbá milyen mértékben járul hozzá a tanulók majdani munkakultúrájához.